

A szervező és harcra mozgósító „HID“

A „HID“ a forradalmi elvek tisztázásának éveiben

A Vajdasági magyar dolgozó ifjúság a nagy gazdasági világválság esztendeiben megkezdte eszmélkedését. Szörnyű esztendőket selylett át ez az ifjúság az állástalanság és kilátástalanság királyi diktatúrájában. Az egészséges ifjúi ösztön útválasztásra serkentette. Mivel dogmák, szűktávlatú előítéletek nélkül keresésre határozta el magát, a két világnézeti frontra szakadt Európa szellemi arcvonalainak tisztábbik felén kötött ki, a haladás arcvonalán, a demokratikus törekvések arcvonalán. Egy sereg kisebb lélegzetű folyóirat-kísérlet után, szélesebb célkitűzésű folyóirat-mozgalom indítására határozta magát. A válságokat erősen érző vajdasági városban, Szabadkán, megalapította új folyóiratát, a „HID“-at. A HID már kezdettől fogva mozgalmi lapnak vallotta magát, s egyetlen pillanatra sem zárta el hasábjait az egészen komoly problémák megvitatásától. Ez mindjárt kezdetben erjedést idézett elő a lap köré gyülekező fiatal erők soraiban. S a kezdeti HID legnagyobb érdeméért éppen ezt a tényt lehet és kell leszögezni, hogy a vajdasági szellemi életben elősegítette a maga idején az osztódást. A haladás és a maradiság iszonyú küzdelmében a választóvíz szerepét játszotta: a fasizmushoz szító elemek elvesztését eredményezte mindjárt kezdetben a HID munkája, s a haladó erők bátor sorsvállalását tűzte ki, tudatos föllépését készítette elő.

Már a kezdő hónapok után a betiltott haladószelemű lapok munkatársai (egyelőre és később is főként álneveken) megkezdik cikkeik beküldését a HID szerkesztőségébe. Az egészséges nézetű intellektuel fiatalok és a munkásírók és munkásújságírók együttműködéséből tartós szövetség lett. A HID a harmadik évfolyamában már teljesen a tudományos szocializmus tanításait elfogadó munkatársi tábor befolyása alá került. Lassú átszervezéssel, hosszan tartó megbeszélések és éles eszmecserék után, belső palotaforradalom nélkül, élre a marxizmus hívei kerülnek, akik az egészségesedő jugoszlaviai baloldali mozgalom magyar nyelvű ideológiai lapjává kezdik átalakítani a népszerűsége szert tett HID-at.

Amikor ez a törekvés egész nyilvánvalóvá vált, s az akkori agyoncenzurázás ellenére is tisztuló világnézet tételei kezdték megvilágítani a vajdasági magyar dolgozók útját, örült zenebona csapott föl a tolláskodó jobboldalon. A haladóbbakkal eddig közös népies vonalon menetelt, de jobbra húzó (főként főiskolás és egyéb intellektuel) elemek kénytelenek színtvallani, s ezt meg is teszik a HID elleni vagdalkozás keresztüztében. Mindenféle gáncsoskodó számonkérés, mocskolódás burjánzik föl a jobboldali sajtótermékekben a HID kezdő és későbbi szerkesztőségi tagjai ellen.

De az egyre tisztultabb világnézetet valló gárda megingás nélkül vonul előre, válaszlai méltóságteljesek és higgadtak. Hamarosan a HID jelenti a tisztességesebb vajdasági magyar sajtó központi szervét. Befolyása kiterjed az üzletiesebb napisajtó egy részére is. A legtekintélyesebb és legelterjedtebb polgári lap, a NAPLÓ, amely jóideig agyonhallgatta a HID munkáját, lassan megnyitja kapuit a HID baloldali munkatársai előtt, s a HID következetes antifasiszta állásfoglalása némileg kihat azon éveken a NAPLÓ hasábjaira, ahogy kihat az ÚJ HIREK hasábjaira is. A KALANGYÁ-val összekötötést keres és talál a HID szerkesztősége és erre az erősen konzervatív irodalmi lapra is fölfrissítően hat a népfreni szellemmel való érintkezés. A NÉPSZAVA című munkás hetilappal pedig (A NÉPSZAVA-nak különösen a földmunkásság megmozdítása körül voltak nagy érdemei) erős fegyverbarátságot köt ezidőben a HID központi szellemi gárdája és vidéki terjesztő-kádere is. A HID-nak a második világháború előtti harcok időszakában az volt a legfőbb érdeme, hogy nemcsak legelőretoltabb szellemi bástyája volt magyarul a vajdasági haladásnak, hanem az eszmei tisztultság olyan központi tűzhelye is, melynek fénye abban a sötétedő korban kihatott minden tisztességesebb embercsoportosulásra, munkaközösségre. Haladó lap volt, amely a vajdasági szláv népekkel való testvériséget építette

egy pillanatra sem szűnő buzgalommal. S a hitleri téboly pillanatnyi sikerei idején élesen szembehelyezkedett a HID az antiszemitizmus vadállati tanával is.

Vajdasági magyar író-munkatársai mellett, megszólaltatta a HID a külföldi haladó magyar irodalmat is, de mindenekelőtt a jugoszláviai testvérnépek íróinak munkáit hozta fordításban hónapról-hónapra. A vajdasági magyarok a HID hasábjairól tanulták meg ismerni a szerb-horvát irodalom élharcos íróit, de még a makedón népi irodalom akkori jelesei is megszólaltak magyar fordításban. A kiváló vajdasági szerb író, Popovics Jován munkatársa volt a HID-nak. A nagy horvát író, Krlezsa Miroszláv számos írása a HID-ban lelte első magyar közlését. A tragikus-végű horvát parasztíró, Mihovil Pavlek-Miskina, a makedón munkásíró Koszta Racin stb., stb. egyaránt bemutatásra kerültek a folyóirat hasábjain. Fordítói tevékenységével, önálló és eredeti munkái mellett, különösen kitűnt Lőrinc Péter.

Szláv néptestvéreink íróinak nevei, akikkel a népfőszabadító háború előtti HID hasábjain találkozunk, vagy tisztelt vértanúi és hősei a jugoszláviai irodalomnak, vagy ma is élenjáró, kiváló építői a szocialista kultúrának. De nemcsak a szláv író-munkatársak, hanem a szláv szervezők is gyakran testvéri segítséget nyújtottak a HID-nak. Szerb tanárok, tanítók vállalkoztak a terjesztésre ott, ahol a reakció megakasztotta a magyar terjesztők működését. A szerb és horvát haladószellemű lapok szerkesztőségeivel ugyancsak élénk összeköttetés volt a HID-nak.

Az eszmék érlelése, a teljes világnézeti tisztulás kora egybeesett a spanyol polgárháború legélesebb föllángolásával és a fasizmus mind merészebb, támadó föllépésével szinte egész Európában. Szív és ideg kellett ahhoz, hogy a megkötlyegedett kispolgárság készülődő rohamcsapatai előtt, a soknemzetiségű Vajdaságban a becsületes dolgozók nevében kiálljon a HID gárdája és magyarul is „ne tovább”-ot kiáltson oda a jobbra tolódó világnak. Az uszításnak, a jobboldali tömegbolondításnak csúnya hullámaiban az „Ár ellen” állt ki a HID.

Egész Jugoszláviában haladó vonalon valami szellemi frissülés következett be akkoriban, különösen az 1937. évtől kezdve. A HID szerkesztőségében is fölfokozott hévvel fejlődött a baloldali folyóirat sokágú tevékenysége. A haladó irodalom csengő szava a legkisebb demokratikus lehetőségek mellett is messze hangzott már. Az egész országban Tito elvtárs vezetésével megújult Pártvezetőség veszi át a munkásmozgalom irányítását és minden haladó megmozdulás az eddiginél figyelmesebb támogatásra lelt az öntudatos pártmunkások részéről. A világnézetileg érett HID szerkesztőségi tábora is erősen kibővül. A derék, szorgalmas Simokovits Rókus kezéből a még lendületesebb szervező és nagyobb fölkészültségű harcos és publicista, Mayer Ottmár veszi át a szerkesztést. Egyre újabb és újabb fölkészült emberek tolla csatlakozik a vajdasági magyar dolgozók lelkiismeretévé nőtt lapmozgalomhoz és vigyázó szeme őrzi a haladó szellem útját.

A HID egyik főmunkatársa ekkoriban Papp Pál is, a későbbi néphős, aki illegálisan Szuboticán tartózkodván, jónéhány irányadó írásában döntő jelentőségű, egész további működésünkre kiható munkával vitte előre a HID mozgalmát.

Persze álnevéken írt a legtöbb HID-cikkíró és munkatárs, sokszor a szerkesztőségi tagok is, mert a rendőrségtől és cenzurától kellett védeni a lapot, márpedig az ismert baloldaliak nevének föltüntetése megnehezítette volna az írások közzétételét.

Nehéz lenne megszámolni, időrendi sorolásban elmondani a kisebb és nagyobb eseményeket, adatokat, tényeket, megnevezni mind az írásokat és embereket ezekben a cselekvő években. De bátran állíthatjuk, hogy nem volt tisztességes demokratikus kultúrember, magyar forradalmi harcos, haladó író vagy más becsületes közéleti munkás, aki valamilyen módon ne került volna kapcsolatba a HID-dal. Az egész akkori történelem minden lépésével a HID körül döngött és a HID-ban visszhangot kapott, amennyire csak a cenzúra engedte. Az új, „átkozott aesopus-i nyelvet” is (ahogy Lenin nevezte) elsajátítottuk. Ha nehezen is, de lassacskán megtanultunk úgy írni, hogy a mi eszmekörünkben élő egyszerű emberek is megértették, miről beszélünk s a cenzor előtt írásunk mégsem volt mindig teljesen vörös posztó.

Maga a lap tartalmilag igen változatos és sokoldalú ekkoriban. A rövidebbéletű NÉPSZAVA betiltása után ugyanis a megszállás előtti utolsó esztendőig egyetlen magyar mozgalmi lap a HID. Ezért közleményeiben rövidsége és sokoldalúságra kell törekednie. Ez a sokoldalúság abból is következett, hogy az öntudatos

dolgozók az újfajta pártvezetéssel a legális tevékenységnek ezerféle módját lelték meg. A HID serkentően hatott a szakszervezeti kultúrtevékenységre (munkásművelődés, szavalókórus, fölolvadások, népszerű szemináriumok, munkásvezető-iskolák stb.) és jónéhány magyar kultúregyesületre is.

A HID szerkesztősége mozgó-könyvtárakat indít útjukra. Szerény ládába csomagolt kicsiny könyvtárak ezek, de a haladó szellem, a forradalmi gondolat magvait hintik el. Széles tudósítóhálózatot fejleszt a szerkesztőség. Terjesztőbizottságokat szervez. A terjesztőbizottságok egy-egy haladó kultúraktívá magvát képezték. A terjesztői százalékokból ezek a bizottságok könyveket vásároznak, sőt a HID központi sajtóalapját is gyakran ebből a jutalékból erősítik. A terjesztőbizottságok járási értekezleteket tartanak, ahová a HID kiküldötteket meneszt. Sajtókonferenciák és terjesztőértekezletek nyomán mindenütt föllendül a kultúr munka és mellette a szocialista eszmék szervezett, tudatos terjesztése. A belgrádi magyar főiskolások egyesületében, a „Bólyai Farkas”-ban Hangya András festőművész vezetésével széles terjesztő hálózat épült ki, s még a fővárosi magyar munkások között is terjesztették a HID-at. Hangya András különben mint a lap illusztrálója is gyakran közreműködött. De egész sor ma már neves képzőművész és illusztrátor vett részt a HID szállításában, mint Almási Gábor, Ács József, Kovács Sztrikó Zoltán, Boschán Sándor stb.

A zágrábi magyar főiskolások egy csoportja is — az erősen jobboldali magyar diákegyesületről leválva — a HID eszméihez csatlakozott és haladó rendezményeiben ezt ki is fejezte.

Megrázó erejű kordokumentumok ebből az időből az ipari- és földmunkások életirásai és beszámolói. A programcikkek mind a lelkiismeret szavát hangoztató kiáltványok. A versek prófétikus ünnepi beszédek. S iszonyatos vádiratok a fasizmus gátlóitól való beszámolók.

Ébresztgető szavakkal állt ki az írók, költők szavával a HID, és ha olykor a kortársi szót elfojtotta a cenzúra, a multból idézett váteszek szavával buzdított vagy józanított ítélkező, prófétáshitű szemelvényeivel a HID.

Vajdaság őszinte történetét ismerteti folytatásokban a folyóirat, különös tekintettel az ittélő népek testvériségére. Megismerteti a vajdasági földmunkásmozgalmak történetét is. Különböző közleményekben a magyar mult reális fölmérését végzi. A falukutatói cikkekben éveken át a gazdag Vajdaságról szőtt hamis legendákat tépi le. A bőventermő földek falvai iszonyú elesettségben élő szegénynépének sorsáról hoz cáfolhatatlan helyzetképet a falukutató.

A jugoszláviai és közelebről a vajdasági szépirodalmi közlemények mellett gyakran találunk a világ távolabbi népeinek haladó irodalmából szemelvényeket. A közgazdasági cikkek és a világpolitikai szemlék pedig a világ minden, jelentősebb gazdasági, politikai és társadalmi változásáról tudósítást hoznak. A „Figyelő”-rovat a kulturális élet fontosabb mozzanatait ismerteti. Film, színház, kultúrrendezmények stb. értékelését dolgozza fel ez a mozgékony rovat. A könyvbírálat sem ritka ekkor a HID hasábjain. Persze inkább az eszmei tisztázódás szempontjából fontos könyvek ismertetése, bírálása a cél. A „Krónika”-rovat rövid hírekben (sokszor célzatos egymásmellé állításban) a társadalmi élet legkülönbözőbb területeiről közöl érdekességeket, mindig a tanulságok levonására adva alkalmat.

Esztendőnkön keresztül, de különösen az 1937-38-as évtől kezdve egyik főhelyet foglalja el a HID-ban a Szovjetunió mindenirányú népszerűsítése. Mint az egyetlen szocialista állam, a világ munkásosztályának, így a jugoszláviai munkásosztálynak is akkor érdeklődése homlokterében állt a Szovjetunió. Ki sejtette akkor még a szörnyű eltérést a szovjet-propaganda és a szovjet-valóság között? Sztalinék bürokratikus kasztja, amely lassanként a maga eszközeivé süllyesztette mind az októberi forradalom vívmányait, elképesztő intézkedéseivel néha meghökkenett ugyan a világot (lásd a trockista-perceket, Zinovjevék, Bucharinék kivégzését, a Szovjetbe menekült emigránsok írtását, stb., stb.), de mi akkor a HID-ban tiszta hitünkkel jóra magyaráztuk a rosszat. Ha egy-egy tárgyilagos nyugateurópai író könyvet írt, s könyvében a szovjetnagyhatalom életének bizonyos elfajulásáról, egyes szocialistaellenes jelenségekről adott hírt, mi a HID-ban akkor becsületes és lojális állásfoglalásunkhoz híven, az illető író megcáfolni igyekeztünk.

Az 1939-es esztendőre naptárt adott ki a HID. A naptár sokféle hasznos és szórakoztató közlemény mellett, politikai, közgazdasági és más tudományos kérdé-

sek népszerű földolgozásával igen fontos olvasmánynak bizonyult és jelentős politikai küldetést végzett. Persze a csendőrség is hamarosan értesült erről és a naptár falusi terjesztése roppant akadályokba ütközött. A HID-naptár közleményeinek egy része a mitrovicai fegyintézetből jött, az ottani kommunista politikai foglyoktól, akiktől már előbb is jónéhányszor hozott a HID kitűnően megírt tanulmányokat, értékes fordításokat stb.

1939-ben indul meg a HID kiskönyvtára. Petőfi, Ady, József Attila ismertetését és verseit hozza a kiskönyvtár. A magyar jobbágyság kialakulását dolgozza föl, az új becsületes tudomány megvilágításában. Fazekas Mihály: „Ludas Matyi” című népies éposza, a néptömegeknek ez a mindenkor kedvenc olvasmánya is ebben a sorozatban jelenik meg. „Erdély multja és jelene” címen a román és magyar néprétegek együttes forradalmi harcait ismerteti a sorozat egyik füzeté. A HID kiskönyvtárában jönnek második kiadásban e sorok írójának versei is. És e sorozatban jelenik meg az „Sz. Sz. Sz. R.” című füzet, mely a Szovjetunió őszinte ismertetése kívánt lenni. Mi akkor még, mint Jugoszlávia minden tisztességes baloldali fia, teljes lélekkel kiálltunk a szovjetállam mellé, pedig a királyi rendőrállam erőszakserveivel állandóan fenyegettek bennünket és időnként le-lecsaptak sorainkra.

A HID kiskönyvtárának füzetei óriási érdeklődést keltettek az olvasók körében. Nagyon olcsó áron, többezres példányszámban keltek el e kiadványok és világos földolgozásban, friss igéikkel, költészettel és tudománnyal a vajdasági magyar dolgozók fölvilágosítását szolgálták.

Szerkesztőségi központjában harcolva a cenzúrával és az anyagi nehézségekkel, vidéken a csendőrség intézkedéseivel és a terjesztés ezernyi más nehézségeivel küzdve, a HID minden hónapban rendszeresen ott volt az olvasók asztalán. Sőt az 1940-es esztendő derekán megpróbálkozott a szerkesztőség a HID kéthetenként megjelentetésével is. Az események ugyanis olyan gyorsan követték egymást, a történelem változásai megindult és egyre szélesülő második világháború éveiben olyan gyors lendületet vettek, hogy a havi folyóirat nem volt képes elég gyorsan követni a fordulatokat, gyorsan megértetni a történelmi lépések lényegét. A megszigorított cenzúra azonban veszélybe hozta a kéthetenként megjelenő HID egész létét. A kéthetes HID aktuálisabbá vált szövegével veszélyesnek látszott az uralkodó osztály számára. Ekkor kényszerűségből ismét visszatért a HID a havonkénti megjelenésre. De alvállalatot létesít a szerkesztőség, egy kéthetenként megjelenő képeslapot, a „VILÁGKÉP”-et. Ez a nagyobb formátumú képeslap végzi aztán egy ideig a frissebb hírszolgálatot, míg a HID továbbra is az alaposabban megfontolt, világnézeti-irányítóbb írásokat közli, jelentős szépirodalmat ad és bíráló szóval nyúl a fontosabb társadalmi, művészeti és irodalmi kérdésekhez.

A békéért való következetes harc a HID minden egyes számában megnyilatkozott ezekben a világgyujtató esztendőkbén. A békéért való harc egyik fő cikkírója, a szépirodalmi munkásságával is már figyelmet keltett fiatal munkásíró és költő, Thurzó Lajos volt.

Városunkban nagy érdeklődés kísérte a HID munkáját. De a HID olvasóinak többsége ezidőben egyre inkább a falvakban volt. S ha még némely évben a statisztika szerint több példányban fogyott is a HID a városban, az akkor többbizben kibocsátott kérdőívek és lefolytatott körkérdések beérkezett válaszai bizonyították, hogy 15-20-25 olvasó jutott falvakon egy-egy HID-példányra. Ezek szerint a tényleges olvasótábor zöme falun volt és ez cáfolhatatlanul bizonyítja azt is, hogy a HID nagy befolyású mozgalmi közlőny szerepét vitte ebben az időben. A tömegek lapja volt.

1940. decemberében letartóztatták Mayer Ottmárt és a HID szerkesztőbizottságának egy részét forradalmi munkásságukért. Hónapokig kínozták őket a börtönben. S csak az 1941 március 27-i események hatására kaptak fölmentő ítéletet a bíróságtól, egy nappal a háború kitörése előtt.

Emiatt az 1941. év elején a HID akadályozva lett volna megjelenésében, mert a lapengedély Mayer Ottmár nevére szült. De volt egy másik lapengedély a „VILÁGKÉP” kiadására. Tehát VILÁGKÉP címen jelent meg a megszállás előtti három hónapban a HID. Minden rovata, még folytatásos közleményei is jöttek a lapnak. Így az olvasók látták, hogy a HID folytatásáról van szó.

A háború kitörése aztán véget vetett a HID-nak, mert már az első napokban betiltották a megszállók. A szerkesztőbizottság a legfontosabb levelezési anyagot,

amely a megszállóknak legjobban kellett volna, a háború kitörésekor megsemmisítette, hogy a sokféle összeköttetések számai a megszállók előtt ismeretessé ne váljanak.

Mégis hamarosan letartóztatás, megkínóztatás, börtön, büntetőtábor és gyakran kivégzés volt a sorsa a HID barátainak, terjesztőinek és vezetőinek. Akasztófák jelezték a helységeket, ahol a HID táborának nemrég legfontosabb gyülekezőhelyei voltak. A HID táborának szétverése folyt a központban, Szabadkán és a vidéki terjesztőcsoportokban egyaránt.

A HID története Vajdaság történetével, Jugoszlávia történetével, a jugoszláviai haladó mozgalmak történetével esik egybe, és attól elválaszthatatlan. A megfélemlítés ezerféle alkalmazása volt az eszköze és a magyar tömegek elszakítása a szlávokkal alkotott egységfronttól volt a legfőbb célja a magyar megszállóknak, hogy a szláv testvéreik harcától távoltarthassa a vajdasági magyar tömegeket. De ez csak részben sikerült. A HID-nevelte magyarok az iszonyú megtizedelés után is a jugoszláv tömegek harcai felé igazodtak, örömmel üdvözölték a jugoszláv fõlszabadságot és a Petõfi-brigádban küzdve megmutatták a leghaladóbb magyarok harckészségét, amit ha kell, bármikor újra tanúsítanak szocializmus építõ, demokratikus hazájukért. Az iszonyú veszteségek a magyar királyi akasztófákon, börtönökben és büntetõszázadokban, aztán a hõsies küzdelem veszteségei a Petõfi-brigádban örökre megpecsételték és vérrel pecsételték meg a vajdasági magyarság testvériségét az ittélõ többi népekkel. És ez a HID legküzdelmesebb korszakának a tanulsága.

Az élõ egykori HID-munkatársak neveivel mai szerteágazó sajtónk hasábjain gyakran találkozunk. A meggyõzõdésükért életüket vesztett belsõ és külsõ munkatársak, cikkírók és szervezõk nevei, amelyek a harcok emlékét õrzik, inkább csak jubileumaink alkalmával kerülnek elõ. Ezért idejegyezzük õket a HID húszéves munkásságának határmesgyéjén is. A két mártír szerkesztõn, Simokovics Rókuson és Mayer Ottmáron kívül életét vesztette Papp Pál, a népfõlszabadsító háború néphõse. Különféle haláltáborokban, fegyintézetekben, büntetõszázadokban és akasztófán életüket vesztett állandó HID-munkatársak: Szabó Géza, Stern Emil, Ósz Szabó János, Dr. Singer Adolf, György Mátyás, Atlasz János, Schwalb Miklós, Cseh Károly, Ispánovics Imre, Kiss Ernõ, Wohl Lola, Scheer Kató, Szöllõsi Borbála, Bakos Péter, Molnár Péter. S ezeken kívül a HID-nak még sok-sok barátját, segítõjét, terjesztõjét és rokonszenvezõjét bántalmazták, bebörtönözték, jónéhányat halálra is ítéltek, mert a HID tanítása alapján szembekerült a magyar és német hitlerista reakcióval, mert a félrevezetett tömegeknek a népek együttmûködését hirdette a szabadság vonalán. És mert meghallgatta Jugoszlávia Kommunista Pártjának fõhívását a harcra és ellenállásra a fasiszta leigázók ellen.